

Anayasa Çalışma Metinleri 1/ Güney Afrika Anayasası: “Bir Ülkenin Ruhü”

Güven Sak
Özgün Özçer

Günümüzün en orijinal, en katılımcı ve en demokratik anayasa hazırlama süreci, Güney Afrika’da, ayrımcı apartheid rejiminin sona ermesinin ardından 10 Aralık 1996’da onaylanan¹ ve 7 Şubat 1997’de yürürlüğe giren Anayasa’nın hazırlandığı süreç olarak kabul görür. Ayrımcılığın en üst düzeyde olduğu, etnik gruplar arası gerilimlerin sıkça yaşandığı, sosyal eşitsizliklerin ve kutuplaşmaların çok büyük olduğu, Güney Afrika gibi bir ülkede² anayasa sürecinin en büyük başarısı, eğitim seviyesinin düşüklüğü ve kültürel farklar yüzünden çok farklı öncelik ve özlemleri olan bir toplumu insan haklarına son derece saygılı, çok demokratik ve bir o kadar da etkili bir metnin etrafında birleştirmesidir.

Anayasaların hazırlanış süreçleri, içerikleri üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğundan, son derece önemlidir. Güney Afrika, 1994 yılında yürürlüğe giren geçici Anayasasıyla yetinmemiş, uluslararası baskıyı da aşan, güçlü bir siyasi iradeyle özgürlükleri çok kuvvetli bir şekilde ifade eden ve garanti altına alan toplumsal bir projeye kalkışmıştır. Süreç içinde, anayasanın gerçekten “toplumun sözleşmesi” olabilmesi için yöntemler geliştirilmiş ortaya çıkan birçok soruya çözüm aranmıştır. Bir yandan halkı bilgilendirmenin, eğitmenin, ilgisini çekmenin ve katılımını teşvik etmenin yolları düşünülmüş, diğer yandan sivil katılım tarafından altı çizilen hususların ve önerilerin (kimi zaman çelişkili olsalar bile) nasıl değerlendirileceğine ve anayasa metninde nasıl yer alacağına dair bir çalışma yapılmıştır. En önemlisi anayasa yapım süreci, hem demokratik bir yapıya kavuşmanın hem de toplumsal barışı sağlamanın bir aracı olarak görülmüştür.

1 – Sürecin oluşumu: Parçalanmış bir toplumda yeni bir kimlik arayışı

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, “beyaz” (özellikle Hollanda uyruklu) nüfusa hizmet eden Ulusal Parti’nin (NP) 1948’de iktidara gelmesiyle birlikte Güney Afrika’da katı ayrımcı yasalar uygulanmaya başlamıştır. Bu yasalarla hukuki çerçevesi çizilen ırkçı *apartheid* (Afrikaan dilinde “ayrım”) rejimi, beyaz olmayan gruplar aleyhine yasal bir ayrımı öngören, beyaz nüfusun üstün ve siyahların kul olduğu düşüncesine dayanan bir sistemdir. Kırk yıl boyunca, siyahlar ve beyazlar arasındaki gerilimin ve şiddet olaylarının artması, *apartheid*’in ülkeyi kaçınılmaz bir “ırklar” arası iç savaşa sürüklemesi, seksenli yıllardan itibaren Ulusal Parti’yi, uyguladığı ayrımcılık politikalarını önce yumuşatmaya, daha sonra da tümenden kaldırmaya yöneltmiştir. İlk adımı 1984’de Cumhurbaşkanı seçilen dönemin başbakanı Pieter Willem Botha, farklı renkler arasında evlilikleri serbestleştirerek atmıştır. Metislere ve Hint asıllılara bazı sınırlı siyasi haklar tanınmıştır. Ancak Botha’nın başbakanlığı ve cumhurbaşkanlığı dönemlerinde siyahlara yönelik çok az reform yapılmış, gerçekleştirilen anayasal düzenlemelerde bu gruplara herhangi bir temsil hakkı tanınmamış, özellikle de siyasi suçluların serbest bırakılması konusunda taviz verilmemiştir.

Bu tarihlerde, Afrika’da son koloni olan Namibya’ya (o zamanki adıyla Güney Batı Afrika) ilişkin sorunların çözülmesi ve *apartheid*’in sona erdirilmesi için ABD ve Sovyetler

¹ Bu tarih aynı zamanda uluslararası insan hakları gününe denk gelir: 10 Aralık 1948’de İnsan Hakları Bildirgesi ilan edilmiştir.

² UNDP’nin hazırladığı Human Development Index (HDI)’in 2006’daki istatistiklerine göre Güney Afrika 177 ülke arasından 121’inci sıraya yerleşmiş, The Economist Dergisinin hazırladığı Worldwide Quality-of-Life Index’e göre ise 111 ülke arasında 92’inci sırada yer almıştır. Bu çok vahim ekonomik ve sosyal göstergelere rağmen, Reporters without Borders’ın 2005 yılı basın özgürlüğü istatistiklerinde ise Güney Afrika 167 ülke arasından 31’inci sırada yer aldığı görülür. (Fransa’nın hemen arkasında, İspanya, İtalya ve ABD’nin önünde). Böylesine sorunlu ve aksak bir toplum üzerine kurulmuş genç bir demokrasinin bu çerçevede gelişmiş ülkelerle aynı sıralarda bulunması göz ardı edilemeyecek bir başarıdır.

Birliği'nin Güney Afrika'ya baskısı artmıştır, Botha başkanlık dönemini tamamlamadan, 1989 Eylül'ünde yerini Frederik Willem de Klerk'e bırakmak zorunda kalmıştır. De Klerk göreve gelir gelmez, *apartheid*'in sonsuza dek korunamayacağını savunmuş ve bu doğrultudaki tüm uygulamalara son vermiştir. Öne sürdüğü sav çok ilginçtir: de Klerk "siyah" nüfusun "beyaz" nüfusa oranla yedi kat daha kalabalık olduğuna işaret ederek (yaklaşık 5 milyon İngiliz ve Hollanda uyrukluya karşılık 30 milyon Afrika kökenli nüfus), bu olgunun egemen azınlığın güvenliği için çok tehlikeli olduğunu söylemiştir. 1989 Berlin Duvarı'nın yıkılıp dünyadaki ideolojik kutuplaşmanın barış içinde sona erdiği yıldır. Aynı şekilde, Güney Afrika'da da 1989 utanç duvarının çöktüğü ve toplumdaki kutuplaşmanın, en azından resmi olarak, barış içinde kaldırıldığı yıl olmuştur.

Müzakere sürecine yönelik atılan ilk adım, siyasi yasakların kaldırılmasıdır. En önemli *apartheid* karşıtı örgüt olan Afrika Ulusal Kongresi³ (ANC) ve lideri Nelson Mandela, Ulusal Parti (NP) ile birlikte müzakere sürecinin yolunu açmıştır. Bu yolda, 1991'in Kasım ayında All Party Congress (APC/CODER) adında, bütün partilerin katıldıkları bir kongre kurulmuřtur⁴. Bu kongrenin yeni bir rejime giden yolda uzlaşı ile ortak karar alması öngörülmüştür. Uzlaşma arayışında kapanmamış yaraların gerginlik yaratmaması için, aynı yılın Aralık ayında NP resmi olarak *apartheid* döneminin politikaları için özür dilemiş ve ANC'in geçici bir hükümet kurulması yönündeki teklifini kabul etmiştir.

Süreç başlatılmadan önce Klerk için açılması gereken bir başka sorun ise, müzakerelere karşı tavır alan bazı grupları (Muhafazakâr Parti [Conservative Party - CP] gibi) gayrimeşru kılabilmektir. Bunun için 1992'nin başında, sadece "beyaz" nüfusun katılacağı tartışmalı bir referandum düzenlenmiştir. Referandumda reform sürecinin devamı ve müzakerelerle bir Anayasa yapılması önerisi %68 oy ile kabul görmüş, katılım bazı bölgelerde %95'leri bulmuştur. Sonuçlar uzlaşmaya yönelik çabaların daha da arttırılmasına ve etkinleştirilmesine yol açmıştır. Demokratik bir toplum⁵ yaratılması amacıyla, müzakereler geçici yönetimden sonra tam anlamıyla oluşturulacak rejim için yeni bir anayasa yapımı üzerine yoğunlaşmış ve fikirler bu doğrultuda somutlaştırılmıştır.

1992 yılında müzakerelere ülkede yaşanan gerilimler yansımış ve bu nedenle fazla bir ilerleme kaydedilmemiştir. Haziran ayında kırk kişinin öldürüldüğü Boateng katliamından sonra ANC, NP'yi kışkırtıcılıkla suçlayarak süreçten çekilmiştir. Ancak Eylül ayında Bisho'da ANC militanlarının yerel yönetime karşı protesto gösterisi sırasında polis tarafından ateş açılması sonucu 28 kişi ölmesi ve şiddetin tırmanması, ANC'yi siyasi sürece tekrar dâhil olmaya yöneltmiştir.

1993 yılında sürece Hollanda uyruklu nüfusun ağırlıklı olarak temsil edildiği Muhafazakar Parti (MP) ile Afrikaan Halkı Birlik Partisi (AVU) ve Zulu nüfusun ağırlıklı olduğu Pan-Afrika Kongresinin (PAC) de dahil olmasıyla birlikte, Çok Taraflı Müzakere Forumu (MPNF) toplanmış, taraflar yürüttükleri müzakerelerde varılan sonuçları rapor halinde somutlaştırmak için planlama komitesi ve onun nezdinde ayrı temalar üzerine çalışan teknik komiteler kurulmasına karar vermiştir. Bu komitelerin her biri hiçbir siyasi kanada bağlılığı olmayan altı üyeden oluşur ve bu bakımdan, CODER'den (Convention for a Democratic South Africa) farklı olarak, sürecin siyasetçilerin tekelinden çıktığı anlamına gelir. Komiteler bazı ilerlemelerin kaydedildiği sonucuna vararak seçim için 1994 yılının 27 Nisan tarihini önermiştir.

³ 1961'de ANC'nin silahlı kanadı kurulmuş (Umkhonto we Sizwe), ilk lideri Nelson Mandela 1962'de tutuklanmış ve 1964'de müebbet hapis cezasına çarptırılmıştır. Örgüt 1989 yılına kadar gerilla faaliyetlerini sürdürmüştür.

⁴ All Party Congress, sonradan adını Convention for a Democratic South Africa (CODER) olarak değiştirir, bu sürecin başarısız uğramasından sonra 1 Nisan 1993'te "beyaz" nüfusun sağ partileri ve Afrikalı nüfusun daha radikal kanadını temsil eden partiler, genişletilmiş Multi-Party Negotiating Forum (MNPF) adı altında yeniden toplanmıştır.

⁵ Belirtilmesi gereken bir diğer nokta ise bu çerçevede 1991'de Güney Afrika'nın tüm nükleer silahlarını imha etmiş olması ve Nükleer Silahların Yayılması Önleme Anlaşmasını imzalamış olmasıdır (1970'li yıllarda Güney Afrika hükümeti nükleer program yürütmüş, ilk deneyler 1979'da yapılmış ve sonucunda altı tane fırlatılabilir nükleer füze başlığı üretmiştir). Günümüz itibarıyla Güney Afrika Cumhuriyeti ordusunun tüm nükleer silahlarını imha eden tek ülkedir.

Bu görüşmeler sırasında geçici bir anayasa için izlenilecek yöntem de belirlenmiştir. Bu çerçevede öncelikli olarak MPNF tarafından belirlenecek ortak ilkeler doğrultusunda “Anayasal Hususlar Teknik Komitesi” bir metin hazırlar. Buna paralel olarak teknik komitelerden biri de geçici hükümetin (Transitional Executive Council) yapısı üzerine çalışır. 1993 yılının sonunda taraflar Ocak 1994’de yürürlüğe girecek şekilde geçici Anayasa metni ile geçici hükümetin şeklini onaylar. Fakat sorunlar tamamen çözülmemiştir, seçimlere kadar olan süre boyunca geçici hükümet sayısız problemlerle karşılaşır: Bophuthatswana ve Ciskei bölgelerinin yönetimlerinin Güney Afrika’ya katılmaya karşı direnişleri sürmüştür, aynı şekilde KwaZulu/Natal bölgesi de ayrılıkçı tutumlar sergilemeye devam etmiş, öte yandan sağ partiler de seslerini yükseltmeye başlamıştır. Bunlara şiddet eylemlerinin sürmesini de eklersek, bu şartlarda seçimlerin sorunsuz bir şekilde gerçekleştirilmiş olması büyük bir başarı olarak nitelendirilebilir. Bundan sonra göreve gelecek hükümetin temel amacı, ülkeye gerçek anlamda siyasi bir düzen ve toplumsal kimlik kazandıracak olan yeni bir anayasa sunmak ve demokratik geçiş sürecinin sonunda sağlam temelleri olan bir rejim kurmak olacaktır.

2 –Yeni bir Anayasa sürecinde öne çıkan üç ilke: danışma, katılım ve uzlaşma

Siyasi yasakların kaldırılması sonrasında, Güney Afrika tarihinde ilk defa siyahların katıldığı 1994 seçimlerini⁶ ellili yıllardan beri *apartheid*’a karşı eylem yapan Nelson Mandela’nın başkanlığını yaptığı ANC, oyların %62’sini toplayarak büyük bir üstünlükle kazanmıştır. Parlamento’ya seçilen 490 üye, görevi iki yıllık bir süre içerisinde anayasayı hazırlamak ve onaylamak olan bir Kurucu Meclis (Constitutional Assembly) oluşturmuştur. Müzakere sürecini kolaylaştırmak ve gerekli olan idari desteği sağlamak için de bir Kurucu Meclis idaresi kurulmuş, aynı zamanda Parlamento bünyesinde bu çalışmalarını yürütecek çok partili bir Anayasa Komitesi ve bu Komite’ye bağlı olarak altı tema üzerinde çalışacak alt-komite oluşturulmuştur. Bu organların yaptığı ön çalışmaların ardından, 1995 Ocak ayında halkın görüşlerini almak için geniş kapsamlı bir iletişim kampanyası başlatılır. Var olan toplumsal sorunlara rağmen (kırsal alanda yaşayan nüfusun çok olması, “siyah” halkın hiç bir zaman siyasi hak kullanmamış olması, eğitim eksikliği, fakirlik, kültürel farklılıklar, vb.) amaç halkın bilinçli katılımını sağlamak olarak belirlenmiştir. İletişim kampanyasının başladığı tarih olan 1995’in Ocak ayı ile ilk Anayasa taslağının sunulduğu Kasım ayı arasında, kamuoyunun görüşünü almak için birçok yöntem uygulanarak yoğun bir katılım sağlanmıştır:

- Reklam kampanyası:
  - 15 Ocakta başlatılan medya kampanyasının amaçları kamuoyunda farkındalık yaratıp duyarlılığını arttırmak, mümkünse de katılımını teşvik etmek olmuştur.
  - Reklamlarda kullanılan “[tarihe] izinizi bıraktınız, şimdi sıra fikrinizi belirtmekte” ve “Anayasal haklarınıza karar vermek sizin hakkınız” gibi insanlara bu fırsatın önemini anlatan sloganlara başvurulmuştur. Reklamlar televizyonda, radyoda, ulusal-yerel basında ve afişlerde yer almıştır.
  - Kampanyanın halkın farkındalığını nasıl etkilediğini ölçmek için, Kurucu Meclis sosyal araştırma ajansını ve “Roots” pazarlama şirketini görevlendirmiştir. Yapılan değerlendirmeler 3 aylık süre içerisinde kampanyanın yetişkin halkın %65’ine ulaşmasına rağmen, büyük bir kesimin fikirlerinin alınması konusuna kuşkuyla yaklaştığını ve katılımının faydalarına dair ikna edilemediğini göstermiştir. Bu sayede Komite sürecin inandırıcılığı üzerine çalışılması gerektiğini anlamıştır. Bunun dışında, nüfusun büyük bir bölümünün bu doğrultuda biraz daha eğitilmesi ve bilgilendirilmenin artırılmasına ihtiyaç olduğu analiz edilmiştir. Ancak, genel perspektiften bakılacak olursa böyle bir tepki alınması bile bir başarı olarak nitelendirilebilir.
  - İletişim stratejisinin başarısı da dilekçelerin sayısı ile ölçülebilir: Yaklaşık 1,7 milyon dilekçe toplanmıştır, elemeler sonucu bunlardan yalnızca 11 bin öneri çıkarılmış olsa da, toplam dilekçe sayısı göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir.

⁶ Seçimlerde katılım %85’leri bulmuştur.

- Sempozyumlar:
  - Kurucu Meclis'e üye politikacıların kamuoyunu yürüttükleri faaliyetler hakkında birinci elden bilgilendirmeleri ve bu noktada onların fikirlerini ve görüşlerini almak için (bütün katkılar komitelerin değerlendirmesine sunulmak için kaydedilir) kamuoyuna açık sempozyumlar düzenlenir ve tarihleri medya organları tarafından kamuoyuna aktarılır.
  - Bunların çoğu insanların anayasa yapım sürecine dair daha az bilgiye sahip olmalarının muhtemel olduğu kırsal ve fakir kesime yönelik olarak gerçekleştirilir. Hedef kitlenin bilgilendirilirken aynı zamanda eğitilmesi yönünde planlamalar yapılır: Bunun için bir "Anayasal eğitim programı" geliştirilir.
  - Sempozyumlar çerçevesinde yerel yönetimler ve sivil toplum örgütleriyle birlikte hazırlanan atölye çalışmaları düzenlenir. Burada amaç, katılanların belirli bir tema üzerinde tartışmalarını sağlayıp uzlaştıkları ilkeleri gözlemlemek, bunların anayasada temsil edilmesini sağlamak ve bu vesileyle halka uzlaşma kültürünü aşılmasıdır. Böylelikle sürecin daha açık ve daha şeffaf algılanması da sağlanmıştır.
  - 1995 yılının Şubat ile Ağustos ayları arasında dokuz bölgede toplam 26 sempozyum düzenlenmiş, ve bunlara 200'den fazla Kurucu Meclis üyesi katılmıştır. Atölyelere katılan insan sayısı ise 20.549 olarak hesaplanmış, bunların arasında 717 farklı sivil kuruluş⁷ mensup kişiler yer almıştır. Anayasa süreciyle birlikte, birçok kişi ilk defa siyasi haklarını kullanma fırsatını elde etmiştir. Partiler arasında, kültürel ve etnik farklılıklara dayanan, çok derin zıtlıklar aşılmış, aynı masada yer alıp ortak bir proje çerçevesinde görüş alışverişi yapmaları ülke tarihinde bir devrim olmuştur. Ayrıca, sivil toplum örgütleri *apartheid* sonrasında daha tam anlamıyla gelişmemiş olduğundan, sivil kuruluşların atölye çalışmalarında aktif rol almaları da önemli bir yeniliktir.

- Uzman görüşlerinin alınması:
  - Düzenlenen sempozyumlara paralel olarak, "Ulusal Sivil Toplum Dinleme Programı" yürütülmüştür. Bu çerçevede, her bir tematik alt-komite kendi alanlarında görüş belirtmeleri faydalı olacak kişiler ve kurumlara yönelik toplantılar düzenlemiştir. Hazırlıklar, katılacak kurumların seçimlerinde taraflılık olmaması için, sivil toplum kuruluşları ve Kurucu Meclis'in ortaklaşa çalışmasıyla gerçekleştirilmiştir. Böylece azami derecede temsil ve herkese uygun bir ajanda belirlenebilmiştir.
  - Toplantıların çoğu 8 Mayıs ile 4 Haziran 1995 arasında çok kısa bir süre içerisinde gerçekleştirilmiş ve toplam 596 kurumun görüşlerine başvurulmuştur.
  - Ayrıca alt-komiteler uzmanların katıldığı birçok seminer ve atölye çalışmaları yürütmüştür. Yabancı uzmanlar da bu faaliyetlere dahil olmuştur. Bunlarda daha çok sorun yaratabilecek belirli konular üzerine yoğunlaşmış ve onlar üzerine daha somut fikirler ortaya atılmıştır.

- Diğer iletişim araçları ile istişare:
  - Kamuoyunu sık sık bilgilendirmek için, konuları detaylı ve eğitici bir şekilde sunan "Anayasal Diyalog" (Constitutional Talk) başlıklı bir resmi bülten hazırlanmıştır. İki haftada bir yayınlanan sekiz sayfalık bu bülten yaklaşık, 60 bini abone olmak üzere 160 bin kişiye dağıtılmıştır (diğer kopyalar taksi ve otobüs duraklarına yerleştirilmiştir). Bülten süreci takip edebilecek eğitime sahip olanlar için önemli bir katkı sağlamıştır.
  - 24 Nisan 1995'ten itibaren 10 Ekim'e kadar iki kanalda toplam 25 televizyon programı hazırlanmıştır. Bu programlara katılan Kurucu Meclis üyelerine sivil toplum tarafından sorular yöneltilmesine imkân tanınmış, ölüm cezası, insan hakları, güçler ayrılığı gibi önemli konular üzerinde tartışmalar düzenlenmiştir.
  - Radyo daha da etkili bir medya olmuştur, çünkü toplumun daha geneline, hem şehirli hem de kırsal kesimine ulaşabilmiştir. 1 Ekim 1995'ten itibaren haftada bir kere bir saatlik Anayasa üzerine "eğitici" bir talk-show programına başlanmıştır. Sekiz dilde yayınlanan programa konuda uzman insanlar davet edilmiştir. Böylece, haftada yaklaşık on milyon Güney Afrikalı dinleyiciye erişilmiştir.

⁷ Etnik gruplar arasındaki eşitliğin ve demokrasinin daha çok yeni olduğu Güney Afrika'da sivil toplum yeterince olgunlaşmamıştır. Sadece bu tip dernekler değil, işçi sendikalar ile kültürel ve dini gruplar da sivil kuruluşlar kapsamına girer.

- Kişisel sorulara cevap getirebilmek içinse bir Anayasal diyalog telefon hattı kurulmuştur. Aynı zamanda burada siyasi tartışmaların son durumu hakkında güncel bilgilerde verilmiştir. Beş dilde hizmet veren servisi yaklaşık on bin kişi kullanmıştır.
- Son olarak, Kurucu Meclis zamanın yeni medyası internete de başvurmuştur. Cape Town Üniversitesi'yle birlikte gerçekleştirilen web sitesinde bütün haberler, taslaklar, bazı düşünceler ve Kurucu Meclis'in kendi talepleri yayınlanmıştır. İnternete erişimi olan kitle arasında web sayfası çok başarılı olmuştur.

1995'in 22 Kasım'ında ilk Anayasa taslağının yayınlanmasından sonra ikinci etap çalışmalarına gidilmiştir: Bu doğrultuda müzakereler öncelikli olarak tartışma yaratan ve çok alternatifli ele alınan maddeler üzerine yoğunlaşmıştır. Taslağın yayınlanmasından sonra medyada yeni bir kampanya başlatılmış ve kamuoyunun yaklaşık 20 Şubat'a kadar yeniden katkı yapması öngörülmüştür. Ancak bu sefer taslağın içindeki belirli noktalar veya maddeler üzerinden gidilmesi ve metne odaklı görüşler verilmesi istenmiştir.

Halkın katılımını kolaylaştırmak ve taslağın içeriğinin anlaşılabilir kılmak için "Siz ve Yeni Anayasanın İnşası" başlıklı bir kitapçık dağıtılmış, eğitici posterler hazırlanmış, Anayasal diyalog bülteni çoğaltılmış ve "Anayasalar ve Demokrasi" başlıklı broşürler dağıtılmıştır. Ayrıca radyo programlarına devam edilmiş, 12 tane yeni televizyon programı gerçekleştirilmiş ve internetle yapılan bilgilendirme faaliyetleri sürdürülmüştür. Bu süre zarfında yaklaşık 250 bin dilekçe daha alınmıştır. Bunları da dikkate alarak, Şubat ayı içinde çözülmesi gereken 68 konu belirlenmiştir. Bunlar üzerindeki çalışmalar devam etmiştir. Sürenin 8 Mayıs'ta bitiminden 20 gün önce hala ölüm cezası, mülkiyet, resmi diller, yargıç atamaları, nispî temsil gibi bazı temel maddeler üzerinde kesin bir karar verilmemiş olmasına rağmen genel bir uzlaşmaya varılmış ve yeni Anayasanın metni, 8 Mayıs 1996 tarihinde kabul edilmiştir.

3 – Anayasanın onaylanması ve yürürlüğe girmesi aşamasında metnin halk tarafından benimsenmesi

Anayasa, Kurucu Meclis'te onaylanmasının ardından Anayasa Mahkemesi tarafından incelenmeye alınır. Anayasa Mahkemesi önce metni onaylamayı reddeder. Açıkladığı gerekçeler Anayasa Mahkemesi'nin de sürecin sonuna doğru demokratik bir rejimin oluşturulmasında ne kadar ciddi bir rol üstlendiğini gösterir. Temel hak ve özgürlüklerin bir iki noktasının Anayasa Mahkemesi'nin denetiminden çıktığı, ombudsmanın yeterince bağımsız olmadığı ve yerel yönetimlerin yeterli yetkilere ve finansmana sahip olmadığı gerekçesiyle metni Kurucu Meclis'e geri gönderir. Anayasa Mahkemesi'nin onay sürecinde bile, dilekçe sunulmasına izin verilmiştir: Bu süre zarfında sivil toplum kuruluşlarından ve bireylerden 84, siyasi partilerden ise 5 tane dilekçe alınmıştır. Buna paralel olarak, reklamlara yeniden başvurulur: "Haklarınızın Güvencesi Anayasa" ve "Bütün Bir Ulus için Tek bir Yasa: Anayasa" gibi sloganlarla Anayasanın hem toplumda özgürlüğün hem de birliğin temelini oluşturduğu anlatılmıştır. Eğitim amaçlı yüzlerce tanıtım düzenlenmiştir. İkinci kez onaya sunulduğunda yeni metin Anayasa Mahkemesi'nde kabul görmüş ve 10 Aralık'ta Cumhurbaşkanı Mandela'nın imzasıyla son aşama da geçmiştir.

Anayasa 4 Şubat 1997'de yürürlüğe girer. Bundan sonra Anayasayı anlatma, benimseme ve uygulama süreci başlamıştır. On bir resmi dilde tam 7 milyon kopya Anayasa basılır. Bunları halka dağıtmak üzere bir strateji belirlenmiştir: Dört milyon örnek ortaokullara verilmiş, iki milyon örnek postane bürolarında halka sunulmuş ve 500 bin kopya ise polis teşkilatı ve ordu içinde dağıtılmıştır. Bir 500 bin kopya daha ise sivil toplum kurumlarına ulaştırılmıştır. Metni anlaşılır kılabilmek için her bir Anayasa kopyasıyla beraber aynı dilde resimlendirilmiş bir kılavuz dağıtılmıştır: Burada Anayasanın en önemli unsurlarının altı çizilmiş ve içerdiği bazı hukuki öğeler anlatılmıştır. Bunun yanında bütün okullara ve kütüphanelere dağıtılacak bir insan hakları çizgi-romanı da üretilmiştir. Körler için ise Anayasanın ve kılavuzunun Braille ile kaset sürümleri hazırlanmıştır. Ayrıca, ortaokul ve liselerde öğretmenler öğrencilerini metin konusunda aydınlatmışlardır.

1997 yılının 17 ve 21 Mart arasındaki tarihler “Anayasa Haftası” olarak ilan edilmiştir. Hafta boyunca gerek ulusal, gerek bölgesel, gerek yerel meclis üyeleri tarafından halka anayasa dağıtılmıştır. Amaç yeni Anayasanın ve içinde yer alan hak ve özgürlüklerin bütün halk için referans haline gelmesi olmuştur. Metnin benimsenmesi, metne karşı saygıyı da arttıracak bir unsur olarak görülmüştür.

Son olarak, 30 Nisan 1997’de Kurucu Meclis idaresi mali bilançosunu sunup kendini feshetmesiyle birlikte Anayasa yapım süreci resmen sona ermiştir.

Sonuç – Anayasanın demokratik yöntemlerle yapılması öncelikle zihniyet değişikliğinden geçiyor

→ Kurucu Meclis başkanı Cyril Ramaphosa katılımın halka genişletilmesini şu sözlerle açıklar: “Sürecin sonunda Anayasa taslağı Kurucu Meclis’in 490 üyesine özgü bir taslak olmamalı. Halkın kendilerinin olarak gördüğü, kendilerine ait hissettiği bir Anayasa olmalı. Bizim görevimiz tam anlamıyla meşru bir Anayasa tasarlamak, bunun için halkımızın içine sinen bir Anayasa hazırlamak mecburiyetindeyiz”. Bazı kesimler halkın katkısının ve oluşturulan farkındalık kampanyasının göstermelik olduğunu iddia etseler de, araştırmalara göre süreç boyunca halka erişim oranı %73’leri bulmuştur. Güney Afrika gibi kalabalık ve nüfusun büyük bölümünün kırsal alana yayıldığı bir ülkede, bunu gerçekleştirmek kapsamlı bir iletişim stratejisi tasarlamadan mümkün değildir.

→ Çok sayıda sosyal problemle baş etmesi gereken Güney Afrika’nın en büyük başarısı, sürece katılan taraflardan her birinin en zor anlarda bile mümkün olduğu kadar müzakereci bir tutum sergilemiş olmasıdır. Müzakere demek sürece katılan her bir tarafın zaman zaman bazı tavizler vermesi anlamına da geliyor. Tabii bu tavizlerin demokrasi ve temel özgürlükler konusunda olmaması gerekmektedir.

→ *Apartheid* rejimin sona erdirilmesine yönelik zamanla yoğunlaşan uluslararası baskının Güney Afrika’nın anayasa yapım sürecinde de ön planda olduğunu öne sürenler de yok değildir. Ancak sonuca baktığımızda, ülkenin bütünlüğünün korunmuş olması, istikrara kavuşması ve sosyal sorunlara rağmen özgürlüklerin devlet tarafından temin edilebilmesi bu yönde bir siyasi iradeyle hareket edildiğini gösterir. Anayasa toplumsal barışı sağlayacak bir proje olarak ele alınmıştır. Ayrıca jeopolitik açıdan değerlendirdiğimiz zaman, Güney Afrika’nın anayasal sürecini etkileyen uluslararası baskı, Doğu Bloku ülkelerinin demokratikleşme süreçlerindeki kadar yoğun olmamıştır. ABD ve Avrupa ülkeleri, kendileri için üst düzeyde stratejik önem taşıyan bu bölgeyi menfaatleri doğrultusunda etkileri altına almışlardır. Güney Afrika’nın ise yasallaşmış ırkçı rejimine karşı baskı uygulanmış ve bu yönde anayasal garantilere gidilmesi teşvik edilmiştir. Ancak Güney Afrika’da yaşanan sürecin tamamen dışarıdan dayatıldığını söylemek kesinlikle hakkaniyetli olmaz. Bugün totaliter bir Zimbabwe ile demokratik bir Güney Afrika arasındaki fark, Güney Afrika’da toplumun da dahil edildiği bir devlet vizyonu oluşturulmuş olmasıdır.

→ Her ne kadar azami katılım sağlanmaya çalışılmış olsa da, organizasyon, sürecin dışında kalan kurumlar tarafından sert bir şekilde eleştirildi. Elbette bu yönde mükemmel bir yönetim mekanizması oluşturmak fazlasıyla büyük bir beklentidir. Fakat Güney Afrika Anayasası’nın yapım süreci, uluslararası otoriteler tarafından halkın katılımının üst seviyede olduğu en önemli yasama süreci olarak gösterilir.

→ Müzakere aşamasında, müzakerelerin sonuçlanması için kesin bir süre tayin edilmiş olmasının da ayrıca bir etkisi olduğu görülmüştür. Bu tercih, kilitlenen noktalarda tartışmaların uzamasını engelleyip, uzlaşmayı teşvik etmiştir.

→ Son olarak, Güney Afrika’nın anayasa yapım süreci son derece zorlu ve tarafları her an kopabilme noktasına getirecek bir konjonktürde yaşanmıştır. Burada en önemli olan nokta siyasi iradedir. Toplum hürriyetine yeni kavuşmuş olsa da, bunu güvence altına alıp daha da pekiştirmelidir. Özgürlük yalnızca haklara sahip olmak değil, aynı zamanda o

haklardan yararlanmaktır; insanların kendi gelecekleri üzerine alınacak kararlarda söylediklerinin dikkate alınmasıdır. Nelson Mandela'nın dediği gibi Güney Afrika halkı artık "özgür olmakta özgürdür". Bu doğrultuda, Güney Afrika'nın anayasa yapım süreci, özgürlüğün nasıl katılımcı ve verimli kılınabileceğinin en önemli kanıtıdır.